

РЕФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА РЕГІОНІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

© Кукарцев О., 2011

Розглянуто механізми політичного представництва регіонів на загальнонаціональному рівні у контексті оптимізації відносин «центр-регіони» в Україні. Досліджено місце й роль виборчої системи та парламенту у забезпеченні доступу регіонів до загальнодержавного центру прийняття політичних рішень.

Ключові слова: регіон, відносини «центр-регіони», регіональна участь, територіальне представництво, парламент, бікамералізм, виборча система.

Oleg Kukarcev

REFORMING OF THE MACHINERY OF PARLIAMENTARY REPRESENTATION OF REGIONS IN CONTEMPORARY UKRAINE

The machinery of political representation of regions on national level are viewed in context of optimization of "center – regions" relations in Ukraine. The place and the role of electoral system and parliament in ensuring of region's access to national center of political decision-making are investigated.

Keywords: region, "center – regions" relations, regional participation, territorial representation, parliament, bicameralism, electoral system.

Аналіз ролі політичних інститутів у системі відносин центру (держави загалом) з регіонами є дуже актуальним і цікавим напрямом досліджень політичної науки. Відсутність в Україні інституціональних каналів зв'язку між територіальними спільнотами і державою на тлі перебільшеного впливу у суспільно-політичному житті неформальних тіньових способів взаємодії регіонів з центром актуалізує необхідність вивчення й розроблення механізмів оптимізації політичних відносин між центром і регіонами. Один з найважливіших аспектів цієї проблеми пов'язаний з питанням забезпечення регіонального представництва на загальнонаціональному рівні. Потреба у доступі регіональних спільнот до центрів прийняття державних рішень, які стосуються життя регіонів, ставить перед суспільством і державою завдання вироблення такої внутрішньої політики і легальних формалізованих механізмів політичної участі територій на загальнонаціональному рівні, які б узгоджувались як з інтересами держави, так і з інтересами самих регіонів і сприяли їхньому розвитку.

Огляд наукової і публіцистичної літератури свідчить про наявність у вітчизняних дослідників інтересу щодо проблем представництва регіонів у вищих органах державної влади. Сьогодні існує чимало робіт, присвячених інституціональній реформі, які тією чи іншою мірою розглядають питання взаємодії центральної влади з територіями субнаціонального рівня [11; 14; 16; 18; 25]. Проте ступінь політологічного вивчення питання залишається недостатньо дослідженим і потребує подальшого розроблення.

Мета роботи – проаналізувати проблеми і перспективи запровадження інституціональних механізмів забезпечення представництва регіонів на загальнонаціональному рівні державної влади в Україні.

Вітчизняна політична система характеризується відсутністю конституційно-правових способів впливу регіонів на вищі органи державної влади, від яких залежить вирішення більшості актуальних проблем регіональних спільнот. Неповноцінність українського парламентаризму і політичних партій, а також вади існуючих в Україні способів формування представницьких органів влади вказують на неможливість збалансованого та ефективного представництва регіональних інтересів на загальнонаціональному рівні. Спостерігається дисбаланс як за ступенем впливу регіональних спільнот на законотворчий процес, так і за рівністю регіонального представництва у законодавчій владі.

Особливий інтерес у питанні поліпшення представництва інтересів територій є ідея запровадження в Україні двопалатного парламенту. Дискусії з приводу доцільності двопалатної чи однопалатної структури парламенту час від часу виникають у різних державах світу. Не є винятком й Україна, де питання створення двопалатного парламенту є одним із найгостріших і найдискусійніших.

За аналогією з системою стримувань і противаг у відносинах між гілками влади як механізм забезпечення взаємозалежності інститутів центральної і регіональної влади, наявність стримувань і противаг по вертикалі можна розглядати двопалатність. Найзбалансованіша система «центр-регіони» передбачає наявність спеціальних інститутів, які забезпечують політичний вплив регіонів на загальнонаціональному рівні [22, с. 223]. Як свідчить практика, явна інституалізація регіональної участі забезпечується через формування другої палати на принципах регіонального представництва і має певний набір значущих для країни та її регіонів повноважень.

Розглянемо спочатку аргументи, які можуть обґрунтовувати доцільність реалізації ідеї бікамералізму в Україні. З теоретичної точки зору, принцип двопалатності парламенту початково пов'язаний з принципом розподілу влад як підсистема горизонтального розподілу влад, де основна увага приділяється взаємоконтролю та балансу між палатами парламенту. Однією з переваг такої системи є врівноваження другою палатою роботи нижньої палати, відстеження і згладжування помилок нижньої палати, власне покращання якості законодавства шляхом додаткового опрацювання. Це уповільнює законотворчий процес, але у довгостроковій перспективі виливається у прийняття якіснішого і стабільнішого законодавства.

У контексті проблеми представництва, ідея двопалатної структури парламенту ґрунтується на визнанні того, що суспільство є неоднорідним за своїм складом і включає велику кількість груп з різноманітними інтересами. Сучасні демократії намагаються враховувати цю обставину шляхом створення різних форм прийняття політичних рішень. Однак неможливо одночасно враховувати різні інтереси усіх груп та приватних осіб. Складно визначити, які з численних інтересів мають бути інституційно представлені і у якій формі. Спроби вирішити цю проблему зроблені на рівні законодавчих органів у межах бікамералізму.

Можна, зокрема, послатися на концептуальні положення тих теорій демократії, які обґрунтовують необхідність включення територіальних спільнот у процес прийняття загальнонаціональних рішень через політичні інститути (наприклад, теорія поліархії Р. Дала [6], або теорія консоціалізму А. Лійпгарта [15]). Так, наприклад, А. Лійпгарт, розглядаючи питання про мажоритарну і консенсусну демократію, вважає двопалатність ознакою плюралістичних суспільств, тобто суспільств, різко розділених за регіональною, релігійною, ідеологічною, мовною або расовими ознаками, що формує відокремлені один від одного спільноти, для яких підходить модель консенсусної демократії.

У цьому разі бікамералізм впорядковує участь регіонів у функціонуванні загальнонаціональної влади. За допомогою цього інструмента регіональні представники отримують можливість впливати на процес прийняття політичних рішень. У такий спосіб долається розрив між центром і регіонами, і центральна влада починає функціонувати з обов'язковим врахуванням регіональних інтересів. Така ситуація є збалансованою для відносин «центр-регіони» з трьох причин: 1) жодна конкретна регіональна спільнота не спроможна отримати більшість у парламенті;

йдеться про представництво регіональних інтересів загалом, а не окремо. В іншому разі один регіон міг би нав'язувати свою волю центру, поставити його під свій контроль на шкоду решті територій; 2) ефективне представництво регіональних інтересів «загалом» на загальнонаціональному рівні дає змогу подолати конфлікти типу «центр-регіон» та «центр-периферія», відрив столичної бюрократії від регіонів; 3) вплив регіональної палати обмежений іншою палатою, яка формується з використанням інших принципів [23, с. 127–128].

У багатьох сучасних демократичних регіонально сегментованих державах друга палата парламенту є поширеним політичним механізмом, який регулює представництво регіональних інтересів на загальнодержавному рівні. У сучасних умовах одна з загальносвітових тенденцій – «законодавча практика трансформації другої (верхньої) палати шляхом її перетворення у так звану «територіальну або національно-територіальну палату», що виражає інтереси національностей і територій (регіонів)» [2]. Це визначає принцип формування більшості других палат, і таких, що обираються прямими виборами (США, Аргентина, Мексика, Бразилія, Бельгія, Швейцарія, Італія, Польща, Хорватія), і таких, що формуються на основі непрямих (Франція, Нідерланди, Словенія) або змішаних (Іспанія) виборів, як і палат, члени яких призначаються (ФРН, Канада, Росія). Цей підхід практикується як у федераціях (Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Росія, ФРН), так і в унітарних державах (Італія, Польща, Словенія, Франція, Хорватія).

Хоча окремі дослідники звертають увагу на неоднозначність статистики співвідношення одно- і двопалатних парламентів. Як зазначає ірландський дослідник Дж. Коуклі, попри збільшення у XX столітті абсолютної кількості держав, які мають «бікамеральну» парламентську структуру, частка двопалатних парламентів зменшилась з 46 % у 1976 р. до 33 % у 1996 р. [12]. Переважно це зумовлено появою нових країн з однопалатними парламентами, але зустрічаються випадки відмови від двопалатної структури (Нова Зеландія, Данія, Швеція, Венесуела, Перу). Коли верхні палати ліквідовувались у скандинавських країнах, рішення обґрунтовувалось тим, що їхня наявність робить законодавчий процес занадто складним, затяжним і витратним.

Проте для більшості територіально неоднорідних держав характерні двопалатна структура загальнонаціональних законодавчих органів. Сьогодні у світі налічується 76 двопалатних парламентів. Двопалатні парламенти діють майже в усіх 24 сучасних федераціях (у тому числі в таких найбільших країнах, як Індія, США, Росія, Бразилія, Нігерія, Німеччина, Австралія), й у чотирьох десятках унітарних держав. З 87 країн (без врахування мікродержав), у яких сьогодні функціонують однопалатні парламенти, 62 (тобто 70 %) – країни «третього світу», які переважно здобули незалежність у 1960-ті роки. З великих держав (з населенням не менше ніж 50 млн. людей) однопалатні парламенти мають тільки Китай, Індонезія, Пакистан, Південна Корея, Туреччина. Донедавна до них належала й Україна [25].

Аналіз сучасного стану бікамералізму в Європі свідчить про природну його модернізацію за доволі високого рівня наступності форм та функцій. У 2000 р. двопалатні парламенти діяли у 19 країнах із загальною кількістю населення більше як 600 млн. людей. За значної відмінності моделей формування других палат парламентів тут домінує територіальний принцип представництва. У числі цих країн – усі великі держави континенту за винятком України: Росія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія, колишня Югославія, Румунія, причому як федерації (Росія, Німеччина, Австрія), так і унітарні держави (Франція, Польща, Італія, Румунія, Чехія та ін.), як «старі», так й «нові» демократії. Однопалатні парламенти діють у 15 країнах, найбільші з них – Греція, Португалія та Угорщина. Це означає, що для сучасної Європи однопалатний парламент – явище, якщо не рідке, то, принаймні, не типове й обмежене колом дрібних та середніх держав.

Дійсно, тенденцію до зменшення кількості країн з двопалатним парламентом (відомі приклади Швеції та Данії, які перейшли до однопалатного парламенту, а також країн «народної демократії», законодавчі збори яких також мали переважно одну палату) явно змінила тенденція до збільшення їхньої кількості [24, с. 168–180]. Можна з впевненістю говорити про те, що бікамералізм став однією з основних тенденцій розвитку парламентаризму на початку XXI ст.

Незважаючи на це, в Україні ідея запровадження двопалатного парламенту, окрім прихильників, має й запеклих противників. Поширеною є думка про те, що введення другої палати в Україні, а відповідно надання регіональній еліті можливості мати законодавче представництво, посилить відцентрові тенденції в регіонах [19–20]. До того ж відсутні гарантії, що палата регіонів не стане органом, який представлятиме інтереси місцевої бюрократії і олігархічних груп, а не інтереси регіональних спільнот.

Дискредитації ідеї двопалатності багато в чому сприяли конституційні ініціативи президентів Л. Кучми та В. Ющенка. Вони пропонували створити «верхню палату» за умов збереження нинішньої схеми призначення голів облдержадміністрацій та їх «обрання» до парламенту шляхом призначення. Не дивно, що багато народних депутатів і експертів бачать в двопалатності Верховної Ради пряму загрозу інституту парламентаризму в Україні. Ілюстрацією може бути відповідний досвід пострадянських республік (Росії, Білорусі, Таджикистану, Казахстану, Узбекистану і Киргизстану) [10], у більшості яких «сенати» виконують функцію легітимації автократії, слугують додатковою опорою президентської влади і не виконують своєї інституціональної ролі регіонального представництва. Конституційне право і практика двопалатності у цих країнах вказують на підрив територіального характеру представництва через процедуру призначення членів верхньої палати у поєднанні з опосередкованими виборами, що, своєю чергою, свідчить про слабкість демократичних інститутів і закритість правлячої політичної еліти [21].

В теорії парламентаризму формування палат різними способами затверджується необхідністю забезпечити різний характер представництва у палатах законодавчого органу влади. Дж. Коуклі виокремлює вісім принципів формування верхньої палати парламенту: 1) члени верхніх палат можуть обиратись прямим голосуванням (за тією ж електоральною формулою, що й депутати нижніх палат або на основі якихось альтернативних правил); 2) вони можуть обиратись непрямим голосуванням особливою категорією виборців, які представляють населення загалом (наприклад, колегія виборців) або окремі адміністративно-територіальні одиниці (наприклад, члени місцевих рад); 3) члени верхньої палати можуть обиратись в непрямий спосіб різними функціональними або професійними групами – принцип корпоративного представництва; 4) вони можуть обиратись членами іншої палати – принцип обрання нижньою палатою; 5) вони можуть обиратись, хоча б частково, своїми колегами по верхній палаті – принцип кооптації; 6) вони можуть призначатися (на певний термін або довічно) якоюсь конкретною особою, як правило, главою держави – принцип призначення у чистому вигляді; 7) місце у верхній палаті може передаватись у спадщину – принцип спадковості; 8) особливим різновидом призначення є членство у верхній палаті за посадою (ex officio), коли минуле або нинішнє призначення на певну посаду надає додатковий привілей у вигляді місця у верхній палаті [12].

Враховуючи специфіку України, на нашу думку, доцільнішою буде модель, за якої друга палата формуватиметься за допомогою прямих загальних виборів, оскільки саме ця схема забезпечує максимальну демократичність, безпосередню залежність й відповідальність депутатів перед виборцями. Лише у цьому випадку можна буде говорити про дійсне представництво інтересів регіональних спільнот.

Оцінюючи ідею бікамералізму в українському контексті, її критики виходять з тих негативних тенденцій, які проявляються останніми роками у політичному житті України: посилення авторитарного характеру інституту президентства, олігархізація влади, відсутність регіонального самоврядування і слабкість місцевого самоврядування, гальмування проведення адміністративно-територіальної реформи [1; 8]. Відтак можна погодитись з думкою про передчасність структурної реформи Верховної Ради до визначення змісту і порядку проведення адміністративно-територіальної реформи і реформи місцевого самоврядування.

Однак це не означає, що вирішити проблему представництва територій на загальнонаціональному рівні неможливо у найближчий час. Ситуація може бути поліпшена й без впровадження двопалатної системи парламенту.

Один з можливих варіантів виходу з описаної ситуації – це ревізія існуючої виборчої системи, яка б припинила дискримінацію громадян за територіальною ознакою і поставила б усіх у рівні умови. Виборча система – один з найважливіших інституціональних факторів, які впливають на справедливе представництво, ефективне владне управління та структурування суспільно-політичного простору. Результати окремих голосувань дають змогу говорити про те, наскільки електоральні правила забезпечують принцип репрезентативності та пропорційного представництва у виборному органі. Поєднання різних компонентів, таких як величина округу (кількість місць, які розподіляються у кожному з них), електоральна формула, поріг представництва і тип бюлетеня, впливають на ступінь пропорційності під час розподілу місць між політичними акторами на основі отриманих ними на виборах голосів. У цьому зв'язку виборча система може розглядатися як один з процедурних чинників, які впливають на результати виборів.

Ухвалення нової редакції закону України “Про вибори народних депутатів України” стало кінцевою (на цей момент) ланкою еволюції виборчого законодавства від мажоритарної до пропорційної системи, яка тривала фактично з моменту набуття Україною незалежності [11, с. 39]. Пропорційна система у тому вигляді, в якому вона запроваджена в Україні, а саме – системи закритих партійних списків в єдиному загальнодержавному багатомандатному окрузі, звузила обсяг виборчих прав громадян, а отже, їх вплив на формування влади в державі [5]. Громадяни, які не є членами політичних партій, а це більшість виборців України, не мають права висувати кандидатів у народні депутати, не можуть впливати на порядок кандидатів у партійному списку. По суті, відбулася монополізація головного каналу здійснення громадянами їх конституційних прав на участь в управлінні державою та місцевому самоврядуванні – формування представницьких органів. У процесі делегування влади від виборця до його представника у відповідному представницькому органі з'явилася обов'язкова посередницька ланка – політична партія. Утім Конституційний Суд України визнав, що пропорційна система виборів до Верховної Ради не порушує конституційні права громадян [17].

У цьому відношенні виникає низка питань. Який тип зв'язку між владою та виборцем ефективний у вітчизняних умовах? Чи є політичні партії тими посередниками між суспільством і державою, якими їх прийнято вважати в теорії? На яких підставах будується або має будуватися держава – на представництві територій або корпорацій (партій)?

Під час політичної реформи й обговорення виборчої системи склалися стійкі міфи, які заважають побудові системи представницької демократії. Варто вказати, принаймні, на дві концептуальні похибки. По-перше, на думку ініціаторів запровадження закритих партійних списків у єдиному загальнодержавному окрузі, ця виборча система сприятиме дискримінації політичних сил регіонального характеру і стимулюватиме прихід до влади політичних партій та блоків, які представляють інтереси усього суспільства та усіх регіонів [3].

Застосування нової виборчої системи на практиці призвело до зовсім протилежних наслідків. Парламентські вибори 2006 та 2007 років сприяли монополізації влади представниками кількох регіональних еліт. Причина цього як у самій виборчій системі, так і у природі сучасних українських політичних партій, які не стали сполучною ланкою між виборцем, територією та виборним інститутом. Сучасним вітчизняним партіям бракує внутрішньопартійної демократії, вони є або виразниками вузьких корпоративних, групових або фінансових інтересів, або створюються для обслуговування лідера [13].

По-друге, сумнівною є сама ідея дискримінації регіональних суб'єктів політики, що, мовляв, сприяє забезпеченню суспільної єдності та запобігає сепаратизму. Досвід державного будівництва у регіонально сегментованих державах свідчить про протилежне: сепаратизм та іредентизм швидше з'являється там, де у регіонів немає інституціоналізованих каналів доступу до загальнонаціональних центрів влади. Заборона регіональних політичних партій та формальний характер місцевих осередків партій, які мають статус всеукраїнських, несе у собі небезпеку згасання регіональних громадянських ініціатив, здатних перетворюватись у політичні організації, а через них – у політичні

рішення. Враховуючи цю обставину, що не усі політичні партії зацікавлені у захисті та вираженні подібних громадянських ініціатив, можна припустити, що дискримінація регіональних інтересів у перспективі призведе до кризових явищ. Криза може бути породжена ситуацією, коли потреби та ініціативи громадянського суспільства не отримають достатньої уваги з боку політичних партій та органів державної влади і не стануть предметом публічної політичної дискусії.

Про необхідність подальшої модифікації пропорційної виборчої системи для парламентських виборів переконливо свідчить і зарубіжний досвід. Незважаючи на те, що депутати парламентів демократичних країн вважаються представниками усього народу або нації, усі сучасні демократії побудовані на принципі територіальної репрезентації через обмежені округи. Причому незалежно від того, як рахуються голоси – в одномандатному мажоритарному окрузі або у багатомандатних округах, – представництво завжди є територіальним. Наприклад, з-поміж усіх країн ЄС лише у двох країнах (Словаччині, Нідерландах) вибори проводяться у єдиному загальнодержавному виборчому окрузі, а голосування за закриті списки практикується лише у чотирьох країнах ЄС – в Австрії, Іспанії, Італії та Португалії. У більшості інших країн Євросоюзу виборчі системи для парламентських виборів персоніфіковані – виборці голосують або за окремого кандидата від партії (Великобританія, Ірландія, Німеччина, Угорщина, Литва – країни, де застосовується мажоритарна і змішана виборчі системи), або можуть надавати перевагу окремим кандидатам у списку (Бельгія, Греція, Естонія, Латвія, Люксембург, Кіпр, Нідерланди, Польща, Словенія, Фінляндія, Швеція) [18; 4, с. 156].

Виборчу систему в Україні необхідно змінювати з урахуванням територіального чинника. Можливо запозичити деякі ідеї, які висловлювалися різними авторами законопроектів ще з 1997 р. Йдеться про те, щоб кожного кандидата закріпити за певним територіальним округом, а остаточне його місце у списку визначити за відсотком голосів, які подано за списком у цьому окрузі. Можна групу кандидатів закріпити за регіоном (спрощена модель регіонального списку) і під час розподілу мандатів брати до уваги кількість голосів, поданих за партійний список у цьому регіоні: більше голосів – більше мандатів припадає на групу. У кожній із цих моделей система залишається пропорційною, округ – єдиний загальнонаціональний. Але виборець отримує право формувати поіменний склад депутатського корпусу.

Так, проект закону «Про вибори народних депутатів України» (автори С. Гавриш, Ю. Іоффе, Г. Дашутін) передбачав висування загальнонаціональної п'ятірки, а також кандидатів від партії у кожному з 450 виборчих округів. Партія допускалася до розподілу мандатів, якщо сума голосів, відданих за кожного з кандидатів від партії, перевищувала прохідний бар'єр у загальнонаціональному масштабі. Список депутатів формувався б так: спочатку загальнонаціональна п'ятірка, потім кандидати, черговість яких визначали залежно від кількості набраних ними голосів в окремому окрузі. Законопроект, підготовлений С. Ларіним, Р. Богатирьовою, Л. Кириченко, В. Горбалем, В. Мусіякою і В. Майстришиним, також передбачав висування загальнонаціональної п'ятірки, але з формуванням регіональних партійних списків у 27 багатомандатних виборчих округах. Під час розподілу мандатів перевагу мали ті регіональні організації (регіони), які набрали більшу кількість голосів виборців [7].

Стосовно проблеми відкритості партійних списків, яка обговорюється, треба знайти таку модифікацію виборчої системи, за якої виборець, по-перше, матиме більше інформації про тих, за кого збирається віддати свій голос, а, по-друге, матиме шанс не лише вибирати партійний пакет кандидатів, але хоча б номінально впливати на порядок кандидатів у цьому пакеті. Наприклад, у Польщі за системи відкритих регіональних списків виборці доволі рідко змінюють порядок кандидатів у списку. Але інколи змінюють. І вже одна ця пересторога змушує партії значно уважніше і об'єктивніше ставитися до підбору кандидатур [9].

Можна припустити, що запровадження регіональних списків стимулюватиме політичні партії активніше і якісніше працювати на місцях, не обмежуючись лише медіа-кампаніями на загальнонаціональному рівні. До парламенту потраплять дійсно авторитетні представники із регіонів. Проте

усі ці зміни будуть неефективними без "відкритих списків", які б привели у відповідність нову виборчу систему принципам представництва та легітимності.

Внесення змін у виборче законодавство України допоможе виправити дисбаланс у регіональній політиці представників різних політичних партій як потужних, найчисленніших, так і невеликих, але таких, що відображають інтереси певних соціальних верств населення. Виборча система на основі відкритих регіональних списків може найбільшою мірою вплинути на кількісну та якісну відповідність новосформованих органів влади реальному волевиявленню виборців, роблячи політичну систему країни легітимною в очах власних громадян.

Отже, перспективи знаходження в Україні балансу у політичних відносинах «центр-регіони» прямо залежать від впровадження легальних механізмів представництва регіонів на загальнонаціональному рівні. Інституалізацію регіональної участі можна забезпечити зміною структури парламенту за допомогою зміни типу виборчої системи.

Підсумовуючи, слід відзначити, що, по-перше, важливим механізмом інституалізації регіональної участі на загальнонаціональному рівні є виборча система. Існуюча система розподілу депутатських місць під час формування закритих списків політичних партій (блоків партій) позбавляє значну частину територій шансів бути представленими у Верховній Раді. Тому виборчу систему в Україні необхідно змінювати з урахуванням територіального чинника й особливостей теперішньої форми правління, яка збільшила роль парламенту, уряду і політичних партій. Розширенню регіонального представництва можуть сприяти "пропорційні системи з регіональними списками", "списками з преференціями" та іншими способами поєднання політичних симпатій з особистісним чинником.

По-друге, запровадження бікамералізму забезпечить подвійне представництво у законодавчому органі як населення країни загалом, так і окремих її територій. Важливим є те, що під час формування верхньої палати за рівною квотою від областей представництво регіонів урівнюється. Це дає змогу забезпечити рівне представництво усіх регіонів, незалежно від кількості населення, що особливо актуально для західних областей України, які за чисельністю населення значно поступаються східним областям. Ідея двопалатного парламенту має позитиви у контексті переходу до пропорційної системи виборів. Оскільки одним з основних аргументів проти пропорційної системи виборів було і залишається те, що за цієї системи інтереси регіонів не враховуються, наявність другої палати парламенту може компенсувати таку диспропорцію.

В умовах сучасної України попередньою умовою запровадження другої палати є демократизація існуючого режиму, посилення ролі парламенту, децентралізація влади, реформа місцевого самоврядування і державного управління, врегулювання відносин у системі органів державної влади, усунення суперечностей між гілками влади. При цьому друга палата повинна формуватися за допомогою прямих загальних виборів, оскільки саме ця схема забезпечує максимальну демократичність, безпосередню залежність й відповідальність депутатів перед виборцями. Лише у цьому випадку можна забезпечити демократичний характер регіонального представництва у парламенті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андресюк Б. Нужен ли Украине двухпалатный парламент [Електронний ресурс] / Борис Андресюк, Леонид Кравчук // *Зеркало недели*. – 1999. – № 51 (272). – Режим доступу: <http://www.zn.ua/1000/24416/>.
2. Ачкасов В.А. Сравнительный анализ современного бикамерализма / В.А. Ачкасов, В.В. Куликов // *Политическая экспертиза*. – 2005. – № 3. – С. 6–15.
3. Богашева Н.В. Еволюція виборчої системи в Україні / Н.В. Богашева, Ю.Б. Ключковський // *Вісник Центральної виборчої комісії*. – 2005. – № 1. – С. 42–49.
4. *Выборы в Европейском Союзе* / [Ж. Безп'ятчук, А. Євгенєва, Д. Ковриженко та ін.]: за ред. Д.С. Ковриженка. – К.: ФАДА, ЛТД, 2006. – 156 с. – (Лабораторія законодавчих ініціатив).
5. *Выборча система: крокує вперед чи тупцює на місці?* [Електронний ресурс] // *Вісник Центру (Інформаційний бюлетень Міжнародного центру*

перспективних досліджень). – 2008. – № 6 (398). – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/48/30/nl_ukr_20080225_0398.pdf. 6. Даль, Р.А. Полиархия: участие и оппозиция [Текст] / Роберт Аллан Даль ; [пер. с англ. С. Деникиной, В. Баранова]. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 288 с. – (Политическая теория). 7. Жданов І. Яка виборча система необхідна Україні? [Електронний ресурс] / Ігор Жданов // Дзеркало тижня. – 2007. – № 44 (673). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/61173/>. 8. Карасьов В. Палата № 2: ще рано [Електронний ресурс] / Вадим Карасьов, Уляна Кириченко // День. – 2003. – № 59. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/17616/>. 9. Ковтунець В.В. Надії та ілюзії пропорційної виборчої системи в українському варіанті / Ковтунець В.В. // Юридична газета. – 2005. – № 6 (42). 10. Конституції нових держав Європи та Азії / уор. С. Головатий. – К.: Укр. правн. фундація. Вид-во «Право», 1996. – 544 с. 11. Конституційна реформа в Україні: перебіг, стан і перспективи (Аналітична доповідь) // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 1 (85). – С. 3–41. 12. Коукли Дж. Двухпалатность и разделение властей в современных государствах / Дж. Коукли // Полис. – 1997. – № 3. – С. 148–168. 13. Кукарцев О. Політичні партії України у системі субнаціональних відносин «центр-регіони» / О. Кукарцев // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2008. – № 20. – С. 86–91. 14. Кучеренко Т.В. Регіональний фактор у політичному процесі України: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» [Електронний ресурс] / Т.В. Кучеренко. – К., 2002. – 18 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2002/02ktvppri.zip>. 15. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование / А. Лейпхарт; пер. с англ. Б.И. Макаренко. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 287 с. 16. Макаров Г.В. Регіоналізм як чинник політичного процесу у сучасному українському суспільстві: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Г.В. Макаров. – К., 2005. – 16 с. 17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) закону України "Про вибори народних депутатів України" (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лютого 1998 р. №1-рп/98 [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v001p710-98>. 18. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір / Анатолій Романюк. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 392 с. 19. Ромашова Н. Две палаты под одним куполом / Наталия Ромашова // День. – 2007. – № 106. 20. Смагіна А. Двопалатний парламент: від ретро до сучасності / Анастасія Смагіна // Інтернет-видання «Українська правда» (06.07.2007). – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2007/7/6/61200.htm>. 21. Тарасов І.Н. Бикамерализм в постсоветском пространстве / И.Н. Тарасов // Политическая экспертиза. – 2006. – № 4. – С. 178–185. 22. Туровский Р.Ф. Политическая регионалистика [Текст]: учеб. пособ. для вузов / Р.Ф. Туровский. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 780 с. ; 23. Туровский Р.Ф. Центр и регионы: проблемы политических отношений [Текст]: монографія / Р.Ф. Туровский. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 399 с. 24. Федосов П. А. Двухпалатные парламенты: европейский и отечественный опыт / Федосов П.А. // Полис. – 2001. – № 1. – С. 168–179. 25. Фесенко В. Двопалатна Верховна Рада: суспільна потреба чи політична технологія? / В. Фесенко. – Режим доступу: www.tomenko.kiev.ua/cgi/redirect?url=pc02-2003-03.html.